

Zoltán Szalay

Ako Viktor Orbán ovládol jazyk, médiá a inštitúcie v Maďarsku

V apríli 2022 som strávil volebnú noc v Maďarsku v centrále Fideszu. Najväčšia maďarská strana organizuje svoju volebnú noc už v tradične v obrovskom kultúrnom centre na brehu Dunaja s názvom Bálna, teda Veľryba. Očakávali sme víťazstvo Fideszu, ale nikto nevedel, aké veľké toto víťazstvo bude. Nakoniec to bolo ohromné víťazstvo, v podstate najväčšie zo všetkých dovtedajších víťazstiev Viktora Orbána. A celá volebná noc vyzerala tak, ako keby to bolo do posledného milimetra vypočítané už dopredu.

Nechcem tým povedať, že voľby neboli slobodné. To, či boli férové, je už iná otázka, ale nečakane veľké víťazstvo Fideszu prekvapilo všetkých asi aj preto, lebo miera víťazstva musela prekvapiť aj samotných víťazov.

Späť k volebnej noci: dlho sa v Bálne nedialo nič zvláštne, čakali sme na výsledky a novinári boli veľmi dôsledne izolovaní od politikov. Občas sa medzi novinármi objavili politici na krátke tlačové besedy, ale na otázky odpovedali až vtedy, keď bolo zrejmé, že vyhrali. Vonku pred budovou už stávali veľké pódium a pomaly sa tam schádzali priaznivci strany.

Keď už výsledky boli jednoznačné, vonkajší dav bol taký veľký, že už bolo jasné, že sa blíži hlavná udalosť večera: prejav Viktora Orbána. Bol to jedným z jeho najtvrdších víťazných prejavov, v ktorom za svojho nepriateľa označil aj ukrajinského prezidenta Volodymyra Zelenského. Víťaza oslavoval nadšený dav stoviek ak nie tisícok ľudí. Perfektné, veľkolepé predstavenie, z ktorého máte pocit, že režisér má všetko absolútne pod palcom.

Viktor Orbán je naozaj ako divadelný režisér, ktorý má prehľad nielen o technických detailoch dobrého predstavenia, ale veľmi citlivo dokáže hrať aj na strunách ľudských pocitov. Tento zážitok z volebnej noci pre mňa potvrdil, že tajomstvo Viktora Orbána spočíva v troch veciach. Po roku 2006 sa mu podarilo vykonať podrobne premyslený plán zakladajúci sa na ovládnutí jazyka, médií a inštitúcií. To sú tie tri zložky jeho politiky, ktoré treba pochopiť, ak chceme pochopiť jeho tajomstvo alebo sa o to aspoň pokúsiť.

1. Ovládnutie jazyka

Prvým základným pilierom Orbánovej politiky je jazyk. Orbán je postmoderný politik, ktorý politiku chápe ako hru. Je to aj preto, lebo je vášnivým hráčom, predovšetkým futbalistom. Pozná iba jediné pravidlo: treba vyhrať, vždy a proti akémukoľvek súperovi.

Jeho chápanie politiky sa teda vyvíjal z týchto princípov:

Hra – Víťazstvo – Komunita – Líderstvo

V tejto časti prednášky budem vo veľkej miere čerpať z vynikajúcej knihy maďarského novinára Dániela Pála Rényiho Győzelmi kényszer (Nutnosť víťazstva), ktorý Orbánovu politiku skúmal najmä z pohľadu jeho vzťahu k futbalu.

Orbánova elita pochádza zo skupiny vysokoškolákov, ktorí hrávali spolu futbal. Neviem, či existuje ešte iná krajina na svete, kde v podstate celú najvyššiu elitu štátu tvorí partia vysokoškolských kamarátov-futbalistov, od premiéra, cez predsedu parlamentu po generálneho prokurátora a donedávna aj prezidenta. Pre pochopenie Orbánovho sveta je dôležité aj to, že so svojimi kamarátmi pochádza

z vidieckeho prostredia, mesto považovali vždy za cudzie prostredie a spolu prežili aj vojenskú službu, čo im pomohol vytvoriť spoločný militantný jazyk.

Takýto maskulínny a militantný jazyk poznačený zážitkami z vojenskej služby a vysokoškolských futbalových zápasov používa Orbán dodnes a jeho prejavy treba čítať v tomto kontexte. Je to jeho prirodzené prostredie, kde sa cíti bezpečne.

Na vysokej škole sa Orbán so svojimi kamarátmi ocitol v elitnej skupine. Stali sa študentami Odborného kolégia Bibó, ktoré im poskytlo kvalitné odborné zázemie. Orbán sa stal už medzi študentami lídrom, kde on určoval pravidlá, ktoré boli veľmi striktné, často dokonca kruté. Prejavilo sa to napríklad pri prijímacích pohovoroch do kolégia, ktoré kontroloval vo veľkej miere práve Orbán a jeho blízky kamarát László Kövér, súčasný predseda parlamentu.

Toto prostredie bolo prísne mužské, kde Orbán a jeho priatelia dbali na to, aby v hlavných funkciách boli iba muži. Je to tak dodnes, maďarská vláda je jediná vláda v EÚ, v ktorej nie je žiadna žena.

Orbánovci sa teda už v tomto období vedome izolovali od dvoch spoločenských skupín: od príslušníkov veľkomestskej inteligencie, ktorých považovali za svoju konkurenciu a voči ktorým pociťovali krivdu a od žien, ktoré podľa nich nepatrili do popredných funkcií.

Tieto pravidlá, ktoré sa vytvorili v malej skupine študentov, sa pretavili do fungovania strany Fidesz, ktorú založil Orbán so svojimi študentskými priateľmi na konci 80. rokov.

Tieto pravidlá pritom pomohli Orbánovi aj pri prvých politických úspechoch strany: v roku 1990 sa Fidesz dostal do parlamentu s výsledkom 8,95 percenta ešte ako liberálna strana. Orbán mal vtedy okolo seba malý a disciplinovaný tím, ktorý vystupoval dlho jednotne.

Toto sa zmenilo v roku 1993, keď došlo k najväčšiemu rozkolu vo Fidesze a stranu opustilo silné liberálne krídlo. Orbánova odpoveď bola dvojaká: stranu obrátil smerom ku konzervativizmu a on sám začal intenzívnejšie chodiť na futbalové tréningy.

S touto zmenou súvisí aj ďalšia dôležitá kapitola vývoja Orbánovej politiky: jeho vzťah k talianskemu typu autoritárskej politiky. Jeho hlavným vzorom bol Silvio Berlusconi, od ktorého sa naučil metódy, ktoré aktívne používa dodnes.

Berlusconi priniesol do talianskej politiky nový jazyk a novú symboliku. Jeho hlavnými sloganmi boli: láska k vlasti, tradícia, rodina, viera a svoje hnutie riadil ako kluby fanúšikov. Organizoval masové zhromaždenia a používal jazyk futbalových tribúnov, predovšetkým slogan Forza Italia, teda Taliansko, do toho.

Orbána očaril tento nový typ politiky. Jeho blízky vzťah k talianskej krajnej pravici trvá dodnes a je veľkým fanúšikom premiérky Giorgia Meloni.

Orbán sa od Berlusconiho naučil, že ak chce vyhrávať, musí používať jednoduchý, ale dobre premyslené frázy, musí mať profesionálnu kampaň, musí vytvoriť silnú komunitu voličov a musí mať svoje mediálne zázemie.

V rokoch 1994 až 1998, keď bol ešte v opozícii, k tomu pribudol ďalší dôležitý prvok, a to ideológia filozofa Carla Schmitta, ktorý chápal politiku ako zápas, v ktorom treba jednoznačne určiť, kto je priateľ a kto je nepriateľ.

Takto vypracoval Orbán novú tvár Fideszu, ktorý začal prezentovať ako občiansku silu bojujúcu proti postkomunistickým silám. Orbán v tomto období používal jazyk už vedome ako politickú zbraň. V roku

1996 povedal aj v parlamente, že „treba zabrániť tomu, aby naši politickí oponenti určovali, ktoré slová môžeme používať, lebo vtedy vlastne oni určujú, čo môžeme povedať“.

Takto vznikol pojem občianske Maďarsko, o ktorom neskôr aj ideológovia Fideszu uznali, že to bol politický produkt, ktorý vytvorili na objednávku.

Orbán v tomto období už hovoril o tom, že svet je postavený z vôle a túto myšlienku spájal s tým, že treba vytvoriť nové Maďarsko, ktoré existuje zatiaľ iba ako možnosť.

V roku 1998, keď prvýkrát vyhral voľby, dostal šancu začať budovať toto nové Maďarsko, ale po štyroch rokoch vtedy ešte musel odovzdať moc. Neskôr o tomto období vo Fidesze hovorili, že boli síce vo vláde, ale nemali moc nad krajinou.

Keď Orbán pred voľbami v roku 2002 prehrával politickú súťaž so socialistami, spravil ďalší dôležitý krok: stotožnil Fidesz s Maďarskom a víťazstvo Fideszu povýšil na vlasteneckú otázku. Voľby však prehral a v ďalších rokoch preto musel zmeniť svoju taktiku. Takto vznikol brutálne centralizovaný Fidesz, ktorý mal jediný cieľ: prevziať moc a udržať ju za akúkoľvek cenu. Dôležitým ponaučením preňho bolo aj to, že nemôže ovládnuť jazyk, ak neovládne médiá.

2. Ovládnutie médií

Treba ovládnuť vždy aktuálny moment – znie hlavný slogan ideológov Fideszu. Najdôležitejším nástrojom na to je, samozrejme, ovládnutie médií.

Balázs Orbán, politický riaditeľ maďarského premiéra v januári na jednej konferencii povedal túto vetu, ktorá veľmi veľa prezrádza o tom, ako rozmýšľa Fidesz o politike:

Kto ovláda médiá danej krajiny, rozhoduje o tom, kto ovláda myslenie tejto krajiny a cez toto kto ovláda krajinu.

Preto musia byť podľa neho médiá boli strategickým odvetvím a preto ich treba mať v národnom vlastníctve a musia reprezentovať národnú myšlienku.

V roku 2010 podľa neho iba 24 percent maďarských médií bolo v národnom vlastníctve, ale dnes je to už viac ako 50 percent a vo vláde pracujú na tom, aby dosiahli 70 až 80 percent, ako je to podľa neho v západných krajinách. Orbán uznal aj to, že vláda vedome formuje mediálnu politiku Maďarska a táto ich činnosť je postavená na ideologickom základe.

Príbeh ovládnutia maďarských médií Viktorom Orbánom sa však nezačal v roku 2010, keď prvýkrát získal ústavnú väčšinu. Svoje mediálne impérium budoval už od roku 1998 a pomáhal mu v tom jeden z najdôležitejších ľudí Fideszu, oligarcha Lajos Simicska.

Simicska pochádzal tiež zo študentských kamarátov Viktora Orbána, neskôr sa dostal do vedenia dôležitých štátnych podnikov a Orbán z neho urobil aj šéfa finančnej správy. Simicska bol najdôležitejším Orbánovým oligarchom, ktorý veľmi sofistikovane, prostredníctvom komplikovaných transakcií skupoval množstvo médií. Už pred rokom 2010 získal jednu celoštátnu rozhlasovú frekvenciu a onedlho aj druhú.

Po roku 2010 spolu s ďalším dôležitým človekom z úzkeho kruhu okolo Orbána, Antalom Rogánom vytvorili model, v ktorom spriaznené médiá financovali priamo štátnymi inzerciami. Rogán ako šéf kabinetu sa stal v podstate ministrom pre propagandu, ktorý riadil celú sieť štátom ovládaných médií. V roku 2022 minula jeho ministerstvo na takéto inzercie 16,6 miliardy forintov, teda skoro 45 miliónov eur.

Pozrime sa na najdôležitejšia míľniky ovládnutia maďarských médií Orbánovou vládou po roku 2010:

1) Prevzatie verejnoprávnych médií

Vládna moc získala najrýchlejšie kontrolu nad verejnoprávnymi médiami, ktoré do roku 2010 fungovali v Maďarsku pomerne slobodne. Po roku 2010 došlo k mohutným vlnám personálnych a štrukturálnych zmien a v roku 2015 zmenili hlavný kanál M1 na spravodajský kanál.

Celý konglomerát verejnoprávnych médií funguje z rozpočtu 127 miliárd forintov, čo je asi 340 miliónov eur a je to v podstate mašinéria štátnej propagandy. Viaceré investigatívne odhalenia z posledných rokov ukázali, že editori verejnoprávnych médií riadia svojich podriadených priamo politickými zadaniami. Existujú napríklad priame príkazy na to, že pri téme migrácie treba predstavovať migrantov v negatívnom svetle alebo spájať Georgea Sorosa s migráciou, aj s odkazmi na dezinformačné weby.

Verejnoprávne médiá sú pravidelnými aktérmi diskreditačných kampaní proti politickým súperom Fideszu. Politici opozície v nich dostávajú minimálny priestor, kým Viktor Orbán máva každý piatok rozhovor vo verejnoprávnom rozhlase Kossuth Rádió bez jedinej kritickej alebo nepríjemnej otázky.

2) Najväčší spravodajský web

V roku 2014 získali najväčší maďarský spravodajský web Origo, ktorý sa stal vlajkovou loďou online propagandy strany. Noviny kúpil syn guvernéra národnej banky Györgya Matolcsyho Ádám Matolcsy.

Origo je dnes tretí najčítanejší maďarský spravodajský web, ktorý číta denne asi 700-tisíc ľudí.

3) Komerčná televízia TV2

TV2 je druhá najsledovanejšia televízia v Maďarsku, ktorú v roku 2015 získal mediálny magnát Andy Vajna a po jeho smrti v roku 2019 podnikateľ z kruhu najbohatšieho oligarchu Lőrinca Mészárosa. Spravodajstvo televízie je čisto propagandistické a jeho známi moderátori pred voľbami otvorene podporujú Fidesz.

4) Zatvorenie Népszabadságu a ovládnutie denníkov

V roku 2016 získala spoločnosť Mediaworks najväčší maďarský politický denník Népszabadság. V októbri nečakane prerušili vydávanie denníka a následne ho úplne zrušili.

Mediaworks vlastní dnes celú sieť regionálnych denníkov v Maďarsku, ktoré šíria čistú vládnú propagandu.

5) Získanie spravodajského webu Index

Index bol po Origu najväčší spravodajský web, ktorý dokázal odolávať vláde až do roku 2020, keď ho cez rôzne zložité transakcie získali podnikatelia blízki vláde. Po prepustení šéfredaktora novinári Indexu podali hromadné výpovede a založili nový, nezávislý web Telex. Index je však ešte aj dnes najčítanejším maďarským spravodajským webom.

6) Vytvorenie Stredoeurópskej nadácie pre tlač a médiá

Stredoeurópska nadácia pre tlač a médiá je organizácia, ktorá vznikla v roku 2018 a stala sa vlastníkom celého konglomerátu médií, ktoré sú blízke Orbánovej vláde. Ich vlastníci odovzdali svoje médiá zadarmo nadácii, ktorú vláda vyhlásila za organizáciu národného významu.

Do tohto impéria patrí asi 500 rôznych televízií, rozhlasov, printových novín, webov a iných médií, ktoré jednotne šíria posolstvá vlády.

7) YouTube a Facebook

Ďalšia etapa v získavaní mediálnej prevahy Fideszu prebieha na sociálnych médiách. Orbánova vláda v poslednom období mŕňa najväčšie balíky peňazí najmä na svojich influencerov na YouTube a na reklamy na Facebooku. Nezávislý web Telex zistil, že Fidesz minul najviac peňazí na politické reklamy na YouTube v roku 2023 v celej Európe. Viacerí experti hovoria o tom, že práve takáto mediálna taktika pomohla vyhrať orbánovcom voľby v roku 2022.

3. Ovládnutie inštitúcií

Tretia etapa budovania Orbánovho režimu sa rozbehla ihneď po voľbách v roku 2010, v ktorých získal Fidesz ústavnú, dvojtretinovú verziu. Táto etapa spočívala v tom, že Fidesz zmenil charakter štátu a spoločnosti a taktiež fungovania politického vedenia štátu.

Symbolicky a právne tento proces rámcovalo prijatie novej ústavy v roku 2011. Táto nová ústava definovala Maďarsko ako kresťanský štát a zmenila oficiálny názov štátu z Maďarskej republiky na Maďarsko. Ponechala však štátnu formu parlamentnej republiky.

Z právneho hľadiska bolo dôležitou zmenou, že podľa novej ústavy sa viaceré právne oblasti upravujú ústavnými zákonmi. Znamená to, že by ich nová vláda mohla zmeniť iba ak by získala ústavnú väčšinu. Ide o viac ako 30 oblastí, napríklad daňová úprava, dôchodkový systém alebo fiškálna politika.

Ústavnou väčšinou sa podľa novej ústavy volí napríklad generálny prokurátor alebo šéf orgánu mediálnej regulácie. Taktiež predĺžili funkčné obdobia viacerých funkcionárov, sudcov ústavného súdu, predsedu najvyššieho súdu alebo predsedu orgánu mediálnej regulácie.

Nová ústava síce ponechala formu parlamentnej republiky, v skutočnosti sa však posilnila centralizácia a najmä právomoci predsedu vlády. Štát prevzal mnohé právomoci od samospráv a výrazne zmenil aj volebný systém. Maďarsko má zmiešaný volebný systém, v ktorom sa časť mandátov prerozdeľuje pomerným spôsobom a časť väčšinovo. Po novom sa posilnil väčšinový spôsob obsadzovania mandátov a po zmene hraníc volebných obvodov a zavedení volebného práva pre zahraničných Maďarov to pomohlo Fideszu získať ústavnú väčšinu štyrikrát po sebe.

Nemenej dôležitým nástrojom na ovládnutie krajiny bolo výrazné prepolitizovanie spoločnosti, čo sa uplatnilo napríklad obrovskými a nákladnými bilbordovými kampaňami proti Európskej únii, proti Georgeovi Sorosovi, proti migrantom alebo proti opozícii.

Ďalším podobným nástrojom sú takzvané národné konzultácie. Vláda si z času na čas vytipuje politické otázky, ktoré považuje za kľúčové pre budúcnosť krajiny a pošle všetkým voličom dotazníky so sugestívnymi otázkami, pri ktorých môžu mať istotu, že občania potvrdia vládny naratív. Ak aj dotazníky vyplní a vráti výrazná menšina voličov, ale medzi nimi vyhrá názor vlády, prezentujú to ako stanovisko celej spoločnosti. Podobne to funguje aj s referendumami, ktoré v posledných rokoch organizovali napríklad o migrácii alebo o sexuálnej výchove mladistvých.

Dôležitou súčasťou Orbánovej politiky je spájanie národa sponad hraníc. V rámci tejto politiky udelili maďarské občianstvo už viac ako jednému miliónu ľudí v Rumunsku, Srbsku, na Ukrajine a v iných krajinách a Fidesz získal takto státisíce nových voličov. Orbánova vláda podporuje komunity zahraničných Maďarov štedrými dotáciami vo všetkých okolitých krajinách. Prostredníctvom takto dotovaných kultúrnych organizácií šíri Budapešť ideológiu Fideszu aj v zahraničí. V susedných krajinách žijú asi dva milióny menšinových Maďarov, ktorých komunity sú dnes vo veľkej miere závislé od dotácií maďarskej vlády od školstva cez kultúrne a športové inštitúcie po médiá. Prostredníctvom týchto väzieb buduje Fidesz politické vzťahy s politickými stranami menšín a ich väčšinovými

partnermi. Prebiehajú dnes spory, či Viktor Orbán má úmysel túto národnú expanziu do susedných štátov niekedy v budúcnosti pretaviť aj do územných nárokov, ale takýto úmysel zatiaľ žiadne relevantné zdroje nepotvrdzujú. Momentálne musíme vychádzať z toho, že ide o symbolickú politiku, ktorá upevňuje moc Viktora Orbána najmä doma pred jeho publikom a vytvára o ňom obraz silného regionálneho lídra.

Orbánov režim však priniesol ešte zásadnejšiu zmenu v charaktere politiky a to je informalizácia politiky. Spočíva to v nezvyčajne veľkej informálnej moci predsedu vlády Viktora Orbána, ktorý je jedinou tvárou Fideszu a ktorý vo svojich pravidelných veľkých prejavoch ako politický prorok určuje smerovanie krajiny. Takto napríklad v roku 2014 vyhlásil, že z Maďarska chce urobiť neliberálnu demokraciu alebo v roku 2022 odmietol miešanie rás.

Orbán okolo seba vybudoval sieť oligarchov, ktorí kontrolujú veľkú časť jeho impéria a sú akýmiś živými peňaženkami premiéra. Najznámejším je asi Lőrinc Mészáros, bývalý plynový inštalatér a bývalý starosta rodnej obce premiéra, ktorý sa stal najbohatším Maďarom a vlastní obrovské portfólio v oblasti energetiky, médií, stavebníctva či poľnohospodárstva. Ďalším dôležitým oligarchom je Orbánov zať István Tiborcz, ktorý sa stal tiež jedným z najbohatších Maďarov vďaka štátnym zákazkám.

Orbánova rodina zohráva dôležitú rolu v režime. Jeho otec podniká v baníctve a tiež sa mu darí v oblasti štátnych zákaziek. Orbánova rodina stojí aj za obrovskou luxusnou farmou v obci Hatvanpuszta neďaleko rodnej obce premiéra na pozemku, ktorý vlastnil kedysi palatín Jozef, habsburský princ a brat cisára Františka I. Cena výstavby farmy sa pohybuje okolo 30 miliónov eur. Oficiálne príjmy premiéra sú pritom ročne 180-tisíc eur.

Oficiálne túto farmu vlastní Orbánov otec, ale podľa informácií maďarských investigatívnych novinárov riadi stavbu premiér, ktorý už o sebe rozmyšľa v historických rozmeroch. Podľa najnovších informácií prebiehajú už aj premiérove dôležité pracovné stretnutia na farme, kde trávi so svojou rodinou aj predĺžené víkendy. Mnohí práve túto luxusnú rezidenciu považujú za hlavný symbol Orbánovej korupcie a bezbrehej túžby po moci.

Záver

Príbeh Orbánovho režimu je dnes najjasnejšou ukážkou toho, ako dokáže politik uniesť štát v strednej Európe tak, že tomu nemôže zabrániť opozícia, občianska spoločnosť, ale ani Európska únia a medzinárodné spoločenstvo.

Orbánova moc sa zdá byť dnes v Maďarsku neohroziteľná. Opozícia je slabá a roztrúsená, nezávislé médiá sú taktiež oslabené a režim je pevne vybudovaný a podľa niektorých analytikov by dokázal fungovať dokonca už aj bez Orbána.

Orbán však plánuje zostať v politike ešte dlhodobo a jeho najnovšie plány hovoria o tom, že Fidesz by mal vládnuť v Maďarsku až do roku 2060. Jeho režim zmenil radikálne nielen obraz Maďarska, ale aj vývoj regiónu, čo môžeme vidieť aj podľa správania novej slovenskej vlády pod riadením Roberta Fica, ktorý vo svojej predvolebnej kampani prevzal slovník a štýl Viktora Orbána. Môžeme si byť preto istí, že táto politika má ešte v našom regióne budúcnosť a môže znamenať hrozbu pre ďalšie demokratické režimy. Preto si myslím, že je dôležité, aby sme ho poznali podrobne a aby sme sa pripravovali na výzvy, s ktorými nás bude konfrontovať v budúcnosti.